

'Dit kabinetsbeleid draagt een overwegend neoliberal stempel'. Gesprek met André Rouvoet

door Thijs Broer

André Rouvoet, fractievoorzitter van de ChristenUnie in de Tweede Kamer, dwingt bij vriend en vijand respect af met zijn consistente kritiek op regering én oppositie. Zijn partij staat in de peilingen op een verdubbeling van het aantal zetels. Een gesprek over het omstreden kabinetsbeleid, het dalende vertrouwen in de overheid en de noodzaak van evangelische gerechtigheid.

Temidden van het rumoer na de moord op Theo van Gogh toen tal van politici opeens om het hardst riepen dat de cineast een kampioen van het vrije woord was geweest en dat het hoog tijd was de fundamentalistische islam aan te pakken, hield André Rouvoet als een van de weinigen in Den Haag het hoofd koel. Terwijl minister Zalm verkondigde dat het oorlog was, plaatste de fractieleider van de ChristenUnie kritische kanttekeningen bij Van Goghs plotselinge heiligenstatus. Rouvoets nuchtere, consistente en kritische houding, waarmee hij al opviel in de jaren negentig toen hij als jonge parlementariër lid was van de Commissie-Van Traa, hebben hem een solide reputatie opgeleverd. Rouvoet geldt inmiddels als het staatsrechtelijk geweten van de Tweede Kamer, en als 'rustpunt in turbulente tijden', in de woorden van de jury van parlementaire journalisten die hem koos tot politicus van het jaar 2004. Ook in de discussie over de Europese Grondwet en het debat over de zorgverzekering viel Rouvoet op door zijn betrokkenheid en heldere argumentatie. Dat alles is de kiezer niet ontgaan: in de peilingen staat de ChristenUnie op zes à zeven zetels, een verdubbeling ten opzichte van de vorige verkiezingen.

In zijn werkkamer op het Binnenhof kijkt André Rouvoet terug op een bewogen jaar. 'Alle grote debatten die de afgelopen maanden zijn gevoerd, over Theo van Gogh, de islam in Nederland, de multiculturele samenleving, de Europese Grondwet, de herziening van het zorgstelsel, getuigen van een diepe vertrouwenscrisis tussen de burger en de politiek. Dat is niet alleen het probleem van dit kabinet, maar van de hele samenleving. Ik trek me dat ook persoonlijk aan. De grote vraag van deze tijd is hoe we het proces van vervreemding van de politiek kunnen keren.'

Balkenende spreekt zelf ook over de noodzaak tot herstel van het vertrouwen. Maar ondanks de massale kritiek die hij over zich heen krijgt, gaat hij onverstoort door met wat hij als zijn opdracht ziet.

'Ik bewonder die onverstoortheid wel. Je kunt Balkenende van alles verwijten, maar niet dat hij gemakkelijk toegeeft aan de druk van de samenleving. Op zichzelf vind ik dat een teken van karakter. Dat ik het met de opvattingen die hij uitdraagt, lang niet altijd eens ben, is vers twee. Ik deel niet zijn optimisme dat de mensen vanzelf zullen gaan applaudiseren als ze merken wat de vruchten van deze hervormingsoperatie zijn. Sommigen zullen van die vruchten kunnen plukken, maar een groot aantal mensen zakt door de bodem. Van die kant kun je geen applaus verwachten. Ik vind het bij uitstek de opdracht van een christen-democratische minister-president, die ook nog hoogleraar christelijk-sociaal denken aan de Vrije Universiteit is geweest, dat hij wezenlijke elementen van de solidariteitsgedachte overeind houdt.'

Volgens critici is het kabinetsbeleid in feite een neoliberale operatie die verkocht wordt als noodzakelijk, christen-democratisch geïnspireerd hervormingsprogramma. Deelt u die kritiek?

'Naar mijn overtuiging geeft Balkenende de solidariteit veel te makkelijk prijs. Ik deel de analyse van Bert de Vries en anderen dat dit kabinetsbeleid een overwegend liberaal stempel draagt. Er is bij het CDA een opmerkelijke verschuiving te zien, van de Bergrede van Aantjes naar de Bilderbergrede van Balkenende, van "niet bij brood alleen" naar de participatiemaatschappij, van solidariteit en een radicale invulling van evangelische gerechtigheid naar eigen verantwoordelijkheid in de verschromelde, neoliberale zin.'

Heeft u daar met Balkenende over gesproken?

'Niet in zijn torentje, maar wel in debatten, in het openbaar. Dit soort disputen hebben we voortdurend. De aftrap voor het meningsverschil is al gegeven tijdens de formatiebesprekingen, toen ik met het CDA en de VVD aan tafel zat. Ten overstaan van Gerrit Zalm, Maxime Verhagen en Balkenende heb ik toen mijn positie op sociaal-economisch terrein gemarkeerd. Dat vonden ze niet leuk. Ook een kabinet met de ChristenUnie was bepaald niet populair geworden, want er moesten veel dingen gebeuren. Maar in een aantal opzichten hadden we een heel ander beleid kunnen laten zien dan waar D66 nu voor getekend heeft.'

U heeft dat ooit een van de mooiste momenten van uw politieke loopbaan genoemd: aan tafel bij de formatiebesprekingen. Bent u achteraf blij dat u geen deel uitmaakt van dit kabinet?

'Daar heb ik gemengde gevoelens over. Een van de redenen waarom de ChristenUnie op de uitnodiging van de informateur is ingegaan, is dat wij niet voor onze rekening wilden nemen dat door ons "nee" tegen de uitnodiging D66 in het kabinet zou komen. Want daar hadden wij onze buik van vol. D66 had in acht jaar paars al genoeg aangericht. Het is anders gelopen. In dit kabinet krijgt D66 de gelegenheid een onevenredig grote rol te spelen. Bijvoorbeeld in religieuze kwesties. D66 gebruikt regelmatig kwalificaties voor religie die de christen-democraten tegen de haren in moeten strijken. Ik heb dat meermalen een ronduit antireligieuze agenda genoemd, maar het CDA laat het gebeuren, om de coalitie maar bij elkaar te houden.'

Wat zijn uw voornaamste bezwaren tegen dit kabinetsbeleid?

'Het optreden van dit kabinet leidt tot een dieptepunt in het vertrouwen van de mensen in de politiek en de overheid. En dan is er het gemak waarmee met een simpel beroep op eigen verantwoordelijkheid verworvenheden worden prijsgegeven. De essentie van mijn kritiek op het beleid van Balkenende is dat er verantwoordelijkheden en taken over de schutting worden gekiept in de hoop dat er iemand staat om ze op te vangen. Zo niet, hebben de betrokkenen pech. Dat raakt aan een fundamenteel probleem. Want de vitaliteit van de samenleving achter die schutting is behoorlijk teruggelopen. In de Wet Maatschappelijke Ondersteuning wordt gesproken over de rol van de kerken en de revitalisering van de kerkelijke diaconale taken. Maar kan dat wel? Zijn ze er nog? En wat doen we met de mensen die niks met de kerken te maken willen hebben? Zijn die straks aan zichzelf overgeleverd? Dat soort vragen wordt door dit kabinet niet gesteld. Dit kabinet heeft er geen oog voor dat de opbouw van de verzorgingsstaat, waar nu een hoop kritiek op is, gepaard is gegaan met een afnemende vitaliteit van het maatschappelijk middenveld. Het is niet zo moeilijk het schip van staat van de wal af te duwen, maar er vallen nu mensen tussen wal en schip.'

Dat helpt niet echt, als het kabinet het vertrouwen wil herstellen.

'Nee. De enige stelling die het kabinet inneemt, is: ga gerust slapen, het vertrouwen komt wel, als de burger straks merkt dat dit beleid werkt. Ik heb in de algemene politieke beschouwingen tegen Balkenende gezegd: het is nogal een gok die u neemt. Want als het anders uitpakt, als de zorgpremie in januari voor veel mensen toch nadelig blijkt uit te pakken, heb je de poppen aan het dansen. Een maand later zijn er de gemeenteraadsverkiezingen, en is er crisis in dit land.'

Wat heeft de Haagse politiek geleerd van het verschijnsel Fortuyn en de politieke crisis die daarop volgde?

'Toen ik zag hoe Wouter Bos reageerde op de politieke plannen van Peter R. de Vries dacht ik: de PvdA heeft veel geleerd. Vergelijk dat met de reactie van Ad Melkert op Pim Fortuyn, in dat rampzalige televisiedebat. Ad Melkert zei: "Ik mis een financiële paragraaf in uw programma. Voetnoten, professor!" Wouter Bos zegt nu: "Ik zie interessante overeenkomsten met elementen in het programma van Peter R. de Vries." De gevestigde partijen hebben heel goed door dat hun houding ten opzichte van Fortuyn indertijd verkeerd was. Die fout willen we niet opnieuw maken.'

Daarvan zou je nog kunnen zeggen dat het handige marketing is. Heeft de politiek er ook op een wezenlijker niveau iets van geleerd?

'Sinds Fortuyn hoor je de gevestigde partijen zeggen: we moeten in gesprek met de burger, de straten op, de wijken in. Maar ik denk dat de mensen om wie het gaat, er helemaal niet om vragen actief betrokken te worden bij Den Haag. Er komt nu de mogelijkheid van een burgerinitiatief zodat burgers bepaalde kwesties in Den Haag op de agenda kunnen zetten. Prima, wie weet helpt het een beetje. Maar het is geen panacee. Veel mensen willen helemaal geen vormen van directe democratie. De meeste mensen weten helemaal niet hoe het zorgstelsel in elkaar zou moeten zitten of wat goede criteria zijn voor herkeuring van WAO'ers, en willen dat ook helemaal niet weten. Zulke dingen willen ze juist kunnen overlaten aan de politiek. Ze willen politici die ze kunnen vertrouwen, door wie ze zich begrepen voelen. Dat is van veel groter belang.'

En dat vertrouwen is verdwenen.

'Zodra mensen het gevoel hebben dat politici er voor zichzelf zitten, en niet om het belang van de samenleving te dienen, raken ze het vertrouwen kwijt. En dat is nu aan de hand. Daaraan zie je ook meteen dat populisme geen antwoord kan zijn. Populisten zijn in essentie niet in staat vertrouwen vast te houden. Als Maurice de Hondt morgen een peiling houdt waar iets anders uitkomt dan gisteren, wordt dat het nieuwe standpunt van de echte populist. En daarmee verliest hij het vertrouwen van degenen die het oude standpunt deelden. Echte leiders hebben dat vertrouwen wel, ook als ze maatregelen nemen waar mensen niet blij van worden. Dat bleek ook bij het debat over de Europese Grondwet. Noem mij maar eens vier namen van echte Europese leiders met visie. Ik zou het niet weten. Dat heeft te maken met de verzakelijking van het politieke debat, ook in Europa. Het gaat om de instituties, om technische criteria. In Brussel spreken ze over "institutionalia" en "committologie". Wat moeten mensen daarmee? Wat moeten gewone mensen met verhalen over de Lissabon-strategie? Mijn buurvrouw kan haar eigen bijdrage voor de thuiszorg niet betalen. Maar Balkenende zegt: als de Lissabon-strategie werkt, worden wij in 2015 weer concurrerend, daar werken we naartoe, en daar houd ik aan vast. Maar de mensen zeggen: je kan me wat met je visie, wij willen weten hoe Jan Splinter de winter doorkomt.'

Herstel van vertrouwen vraagt dus om een ander soort leiderschap. Hoe krijg je dat voor elkaar?

'Dat vergt politieke moed, en visie op wat nu echt nodig is. Balkenende is ervan overtuigd dat wat hij doet met zijn kabinet, echt noodzakelijk is. Maar ik denk dat er in de instabiele periode waarin we nu zitten, iets anders nodig is: cohesie, samenbinding, en niet verwijdering. Een herijking van de verzorgingsstaat kan ook gepaard gaan met behoud van vertrouwen. Als mensen het gevoel hebben dat het ook om hen gaat, dat de politiek niemand wil laten vallen, zou het anders zijn. Maar mensen hebben dat gevoel niet. Bijvoorbeeld het nieuwe zorgstelsel. Eerst komt er een voorlichtingscampagne van Hans Hoogervorst waarin de mensen verteld wordt dat ze 1100 euro per jaar gaan betalen. Ze schrikken zich wezenloos. Twee maanden later komt er brief waarin staat: o ja, en als u het niet kunt betalen, kunt u een zorgtoeslag krijgen. Dan zitten de meeste mensen al in de gordijnen. Dat raakt aan een belangrijk punt, waar Kees Schuyt, de Amsterdamse hoogleraar, ook op gewezen heeft. Het kabinetsbeleid is volledig georiënteerd op de gezonde, mondige burger. Daar is alle communicatie op gericht, en niet op de mensen die niet kunnen meekomen. Hoogervorst zei vorige week nog: natuurlijk gaan mensen naar andere verzekeraars als hun verzekeraar geen goede informatie geeft en geen goedkopere polis aanbiedt. Maar voor heel veel mensen werkt dat niet zo. Die krijgen half december een aanbod voor een nieuwe zorgverzekering, maar voor het aanvragen van zorgtoeslag zijn ze dan al te laat. "Dat repareren we later wel," zegt het kabinet dan. Maar straks ligt de nota van de verzekeraar op de mat. Aan de onderkant van de samenleving gaan de klappen vallen. Mensen voelen zich in de steek gelaten.'

Dat gevoel van ontheemding wordt versterkt doordat het kabinet blijft hameren op het gevaar van terroristische aanslagen. Bent u het met minister Pechtold eens, die zegt dat de politiek daar terughoudender in zou moeten zijn?

'Nee, ik ben het niet met Pechtold eens. Zijn uitspraken hebben meer met de profileringsdrang van Alexander Pechtold te maken dan met een waardevolle bijdrage aan het terrorismedebat. Ik ben het ook inhoudelijk niet met hem eens. Natuurlijk moet je waken tegen paniekzaaierij. Maar ik denk dat we de periode wel voorbij zijn waarin we ons een zekere naïviteit konden veroorloven. Eerst waren er aanslagen in Casablanca en op Bali, toen in New York, toen in Madrid. Ik zou het onze regering zeer euvel duiden als ze zouden wachten met maatregelen tot het in Eindhoven of Rotterdam gebeurd is. Aan de andere kant moet je iedere maatregel natuurlijk wel op z'n merites beoordelen. Zoals het kabinet de vergrijzing als doemscenario gebruikt om iedere bezuinigingsmaatregel te legitimeren, zo wordt het terrorisme net iets te makkelijk gebruikt om veiligheidsmaatregelen te rechtvaardigen. De identificatieplicht die sinds 1 januari geldt, is gelegitimeerd met een beroep op de bestrijding van het terrorisme. Dat is natuurlijk flauwekul. Zo werkt het niet. Het feit dat mijn zoontje van veertien nu een ID-bewijs bij zich moet dragen, heeft niks te maken met terrorismebestrijding. De terroristen die op 11 september het WTC invlogen, hadden allemaal een geldig paspoort.'

Intussen groeit de angst voor de islam, ondanks pogingen van mensen als Job Cohen om de boel bij elkaar te houden.

'Over die uitdrukking wordt mij te lacherig gesproken. Ik geloof nog altijd meer in de boel bij elkaar houden dan de boel tegen elkaar opzetten, zoals Geert Wilders doet. Wilders wil zich profileren, maar de wijze waarop hij dat denkt te moeten doen, door gevoelens van onbehagen te exploiteren, vind ik volstrekt onverantwoord. Volgens mij is je opgave als politicus niet: mensen tegen elkaar uit te spelen, maar de samenleving te dienen.'

Hirsi Ali blijft met grote overtuiging verkondigen dat de terreur voortkomt uit het wezen van de islam. Bent u dat met haar eens?

'Over Ayaan is veel te zeggen. Zij voert een persoonlijke strijd tegen het fundamentalisme. Maar daarin is ze zelf behoorlijk fundamentalistisch en dogmatisch, alleen valt dat haarzelf nog niet op. Wat ik riskant vind aan haar benadering, is dat zij eraan voorbij gaat dat er ook in de Marokkaanse gemeenschap heel veel in stilte tegen het fundamentalisme ondernomen wordt. Het is heel makkelijk om te roepen: die moskee deugt niet, die gaan we dichttimmeren. Het is veel moeilijker om in stilte te werken aan een gematigder klimaat. Het is bijzonder schadelijk als politici dan blijven roepen dat moslims geen hand uitsteken. Het lijkt een tautologie maar is het niet: gemakkelijk spreken is niet moeilijk.'

Moet er gewerkt worden aan een Europese, verlichte islam?

'Ik acht mij niet in de positie om met enig gezag uitspraken te doen over de ware aard van de islam. Wat ik wel weet, is dat het in ieder geval niet de taak van politiek is zich daarmee te bemoeien. Er zijn wel politici die zulke ontwikkelingen willen bevorderen. Boris Dittrich zei een keer in een interview: het is natuurlijk evident dat een boek als de koran vandaag de dag niet meer kan, we moeten de islamitische leer aanpassen aan de eisen van deze tijd. Hallo, dacht ik, hier spreekt een politicus die zich hoort te houden aan de scheiding tussen kerk en staat. De politiek gaat niet over zulke religieuze kwesties. Rita Verdonk wil de korankennis van imams uit het buitenland testen. Mijn reactie is: wij hebben hier geen ministerie van Godsdienstzaken zoals in Turkije, mevrouw Verdonk. Maar zo profileert ze zich wel. Het gaat haar niet om de korankennis van die imams, het gaat haar erom dat ze niet wil dat die mensen opvattingen huldigen die de goegemeente in Nederland verwerpt. Daarmee raakt ze direct aan de vrijheid van godsdienst en levensovertuiging, en de vrijheid van meningsuiting. De overheid heeft zich daarover geen oordeel aan te matigen. Als mensen een bepaalde geloofsovertuiging huldigen, is dat per definitie legitiem. Als ze daar consequenties aan verbinden in het publieke domein, is dat toetsbaar door de rechter. Punt uit.'

Er zijn leden van uw partij die vinden dat uw fractie een te linkse koers aan het varen is. Wat vind u daarvan?

'Die gevoelens zijn er. Een royale meerderheid van de ChristenUnie is voor een christelijk-sociaal profiel. Daarin krijg ik veel bijval. Maar er is inderdaad ook kritiek. Er lopen mensen in de partij rond die zeggen: rechts is goed, links is rood en fout. Maar het kost me weinig moeite om uit te leggen dat het niet zo digitaal ligt. In allerlei opzichten zijn VVD en PvdA mij lood om schroot. De gedachte dat rechts goed is en links fout, hoort bij het no nonsense-tijdperk van Lubbers, toen we allemaal geconfronteerd werden met de noodzaak tot herijking van de verzorgingsstaat. In die tijd hield de sociaal-democratie te krampachtig vast aan verworvenheden. Dat was begin jaren tachtig. Toen waren wij klein rechts. Maar de situatie is veranderd, en daarmee de positie van de ChristenUnie op de schaal van links naar rechts. Henk Kamp heeft ons voor de grap wel eens extreem links genoemd. Toen heb ik hem gezegd: naarmate jij meer naar rechts opschuift, wordt ik voor jou linkser ja. Het is ook een kwestie van verantwoordelijkheid. In een tijd waarin de collectieve arrangementen van de verzorgingsstaat ter discussie staan, horen wij tegenwicht te bieden. Als de hele samenleving aan de rechterkant van het bootje gaat hangen heb ik de neiging naar links te gaan hangen, omdat er anders mensen over de rand kukelen. Dat is de opdracht van christenen in de samenleving: niet meegaan met de waan van de dag, maar als het erop aankomt juist tegendraads durven zijn.'

Thijs Broer is journalist en schrijft onder andere voor Vrij Nederland

uit: Roodkoper, 10e jaargang, nummer 5 – december 2005